

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

АЛФІМОВ Д.В.

ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ 1–11-Х КЛАСІВ ЧЕРЕЗ ДОДАТКОВУ ОСВІТУ

Виховання лідерських якостей школярів не обмежується лише навчальним процесом, а активно відбувається й у позанавчальній діяльності учня, упорядкованість впливу якої забезпечує система додаткової освіти.

Сьогодні складається нова реальність соціокультурного замовлення на освітню підготовку учнів, відмінна риса якої полягає в тому, що справжнім замовником освітньої установи стає родина, яка все більш реально починає брати участь у фінансуванні, проектуванні й визначенні змісту освіти. Тому створена система шкільної додаткової освіти повинна, з одного боку, бути цілісною, усі методи, форми, види діяльності мають бути взаємопов'язані, спрямовані на всебічний розвиток учня, його самовдосконалення та самореалізацію, а з іншого – максимально враховувати соціальне замовлення суб'єктів освітнього процесу: учнів, їх батьків, педагогів, що дає змогу використовувати в організації шкільної додаткової освіти маркетингові підходи, розглянуті в дослідженнях М. Піщуліна [2].

Метою статті – розкрити роль додаткової освіти у вихованні лідерських якостей учнів загальноосвітньої школи.

Інтерес до проблеми виховання соціальної активності особистості завжди був у центрі уваги широкого кола вчених різних напрямів. Це Т. Гоббс, Р. Декарт, Е. Кондільяк, Ж. Ламетрі, Б. Лейбніц, Г. Спіноза, І. Бех, А. Бойко, В. Бехтерев, А. Лазурський, Л. Лопатін, Н. Лосський, А. Нечаєв, О. Сухомлинська, С. Франк, Г. Челпанов та ін.

Проблема розвитку лідерських якостей і соціальної активності особистості завжди була актуальною в працях філософів, психологів і педагогів (Б. Ананьєва, Л. Буєвої, О. Дробницького, І. Кона, В. Лісовського, Н. Никандрова, С. Рубінштейна, А. Шарова, В. Ядова та ін.).

Проблема лідерства достатньо повно висвітлена у філософсько-історичному (В. Большаков, В. Мшвенієрідзе, Е. Осипова та ін.), політичному (Г. Авцинова, Б. Кретов, Е.В. Кудряшова та ін.), соціальному (Т. Бендас, Д. Беспалов, М. Вебер, А. Єршов, А. Петровський, І. Урміна та ін.), економічному (Б. Гриффін, П. Друкер, А. Зуб, О. Лукашова, Д. Хант та ін.) й інших аспектах.

Унікальність феномену “лідерство” зумовила поява численних теоретичних концепцій: теорії меж (Е. Богардус, М. Вебер, Г. Оппорт), ситуаційної теорії (Р. Стогділс, Ф. Фідлер, Е. Фромм, А. Портер, М. Грегор), по-

ведінкової теорії (П. Херси, К. Бланшар), теорії прийняття ролей (Р. Бейлз, Ф. Слеттер), системної теорії (Р. Хоманс) та ін.

Розробка технології безперервного виховання лідерських якостей особистості школяра не може не спиратися на провідні положення загальної теорії навчання й виховання (Ю. Бабанський, Ст. Беспалько, І. Бех, А. Вербіцький, О. Савченко, І. Якиманська та ін.); положення системного (Б. Гершунський, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, Н. Никандров, Е. Юдін), особистісно орієнтованого (Л. Братченко, Е. Гусинський, А. Маслоу, К. Роджерс, Ю. Турчанінова), діяльнісного (Ст. Афанасьєв, В. Беліков, Л. Виготський, П. Гальперін, М. Каган, Н. Талізїна), системно-структурного (А. Авер'янов, Ст. Афанасьєв, Б. Гершунський, Ю. Конаржевський, А. Уємов), програмно-цільового (Р. Гранатів, А. Найн, Г. Серіков та ін.) підходів; психолого-педагогічні теорії соціокультурного середовища в її параметрах і характеристиках (Я.А. Коменський, Я. Корчак, Дж. Локк, А.С. Макаренко, А. Маслоу, М. Монтессорі, Б. Паригин, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Ясвін та ін.); праці вітчизняних і зарубіжних дослідників про цінності й позиції молоді (А. Асмолов, І. Бех, Н. Бібік, Б. Вульфів, А. Кир'якова, А. Матюшкин, А. Мудрік, Г. Шевченко та ін.); дослідження вчених, в яких аналізуються умови, чинники та особливості розвитку життєвої позиції (І. Дубровіна, Ст. Лісовський, Р.Ф. Рогова, А.С. Куль та ін.); дослідження, що розглядають можливості соціокультурної діяльності в освіті й вихованні особистості (М. Аріарський, Е. Григор'єва, А. Дзундза, М. Долженкова, Т. Кисельова, Ю. Красильников, В. Новаторов, А. Суртаєв, Ю. Стрільцов, Ст. Тріодін, В. Туєв, Н. Ярошенко та ін.).

Аналіз педагогічної літератури й досвіду передових шкіл (В. Березїна, Н. Дворцова, А. Скачков, І. Смотровта та ін.) дає підстави стверджувати, що додаткова освіта – особливо цінний тип освіти, який розширює виховні можливості школи та її культурний простір, сприяє самовизначенню школярів, включенню їх у різні види творчої діяльності, розвитку їх моральних якостей та емоційної сфери. До того ж для ряду учнів додаткова освіта на окремих етапах процесу загальної освіти є не тільки необхідним, а й провідним її компонентом.

Проблема лідерства – одна з найактуальніших проблем сучасності. З розвитком людського роду та соціалізації життя еволюціонував і феномен лідерства, ускладнювалася його ієрархія. Від лідерства в особистісному вигляді суспільство переходило до більш складних форм. Відтак, необхідною умовою появи лідерства є спільність інтересів і ціннісних орієнтацій, мети та завдань суб'єкта й об'єкта, а також їх адекватне відображення у свідомості. Лідерство – це природна необхідність, яка є найдавнішою формою об'єднання людей і забезпечує порядок в організації, рух уперед. Там, де складається та чи інша людська спільнота, обов'язково виникають лідери.

Серед безлічі завдань, що стоять перед навчальним закладом, – виховання в школярів лідерських якостей. Воно характеризує прагнення сучас-

ної освіти України до інтеграції у світове і європейське співтовариство, виховання особистості, яка вміє очолити групи людей не тільки для корисних суспільних цілей, а й для власного самовдосконалення. Лідерська самореалізація – важливий аспект функціонування творчої особистості. Творцю мало створити творчий продукт – треба ще його вміти презентувати й навіть добитися його впровадження.

Загальноосвітня школа завжди намагалася виховувати лідерські якості школярів, створюючи для цього різноманітні умови. Численні суспільно корисні справи, органи учнівського самоврядування, система громадських доручень у школі та за її межами тощо – все це поле для самовираження особистості.

Ще за радянських часів різноманітні програми виховання учнів, діяльність піонерської, комсомольської організації були спрямовані на розкриття лідерського потенціалу особистості, формування в кожного учня таких якостей, які відповідали вимогам того часу.

Сьогодні українська школа орієнтується на вимоги демократичного суспільства, де філософія й методологія освіти виконують важливу роль у справі формування свідомості молодого покоління. Та для різнобічного та гармонійного розвитку особистості треба, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому осмисленні дійсності, а й на духовних, моральних і культурних цінностях українського народу та всього людства.

У сучасній програмі “Основні орієнтири виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів України” [1] зазначено, що головною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального та природного довкілля й самої себе. Набирає сили тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне до вільного саморозвитку та збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовуються на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої в тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Сучасному вихованню має бути повною мірою властива випереджальна роль у демократичному процесі державотворення, воно має стати засобом відродження національної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом пробудження високих моральних якостей: сумління, патріотизму, людяності, почуття громадянської і власної гідності, творчої ініціативи тощо; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; запорукою громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Нині значно розвинулись громадянські цінності виховання, освітні заклади стали відкритими для батьків, громадських організацій. Зростає кількість суб’єктів виховного впливу, узгоджуються їхні дії. Успішно здійснюються всеукраїнські заходи й акції з активізації моральної позиції дітей та учнівської молоді.

Стан духовної культури й моралі суспільства як у світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами й за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, нерозвиненість якостей, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки. Як наслідок – “втеча молоді від реальної дійсності” в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп’ютерне середовище.

Метою виховання, як зазначає І. Бех, є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім’янин, професіонал [1]. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання, а також критерієм ефективності виховного процесу.

Сьогодні сучасна загальноосвітня школа має орієнтуватися на таку соціальну конвенціональну норму, яка виступає своєрідним суспільним договором між особистістю, сім’єю, суспільством і державою. Можна говорити, що це новий тип відносин між основними суб’єктами, які диктують вимоги до системи освіти, що дає змогу найбільш повно реалізувати права людини й громадянина. Цей тип відносин заснований на принципі взаємної згоди особистості, сім’ї, суспільства й держави у формуванні та реалізації політики у сфері освіти, їх солідарної відповідальності за результат освіти.

Провідна роль в організації постійного соціального діалогу, координації дій різноманітних суб’єктів виховання належить школі. Це вимагає наявності в педагогів і фундаментальних соціально-гуманітарних знань, і сформованої громадянської позиції, і ціннісного ставлення до професії, і володіння психолого-педагогічними і соціально-педагогічними компетенціями на достатньо високому рівні.

Суть виховання лідерських якостей школярів полягає в актуалізації їх особистісно творчого потенціалу за допомогою використання різноманітних засобів навчально-виховної роботи й позаурочної діяльності, що забезпечують прагнення до перетворювальної діяльності, пріоритетність суспільно значущих цілей, етично-гуманістичну спрямованість на іншу людину, безперервне самовдосконалення, що дає змогу підвищити соціальний статус школяра, а в подальшому – і конкурентоспроможність майбутнього спеціаліста.

Специфіка виховання лідерських якостей школярів полягає в особливому потенціалі психолого-педагогічних засобів, мистецтва й самодіяльної творчості, що дає змогу впливати на свідомість і поведінку школярів, розширювати їх духовні потреби, формувати активне ставлення до навколишнього світу і здійснювати безперервне самовдосконалення.

Цілісність процесу виховання лідерських якостей школярів забезпечується всілякими принципами, серед яких особливе місце відведено безперервності, єдності навчальної й позанавчальної діяльності, оптимізації виховного середовища школи, що дає можливість включати школярів у суспільну, художньо-мистецьку, культурно-дозвілєву діяльність; індивідуалізації навчально-виховного процесу з урахуванням здібностей і схильностей кожного школяра; розвитку індивідуальної навчально-виховної траєкторії; стимулюванні шкільного самоуправління.

Програма виховання лідерських якостей школярів має бути орієнтована на формування мотивованого й усвідомленого ставлення до самовдосконалення, вираження суб'єктності особистості, актуалізацію внутрішнього потенціалу, мобілізацію інтелектуальних, вольових, емоційних властивостей особистості.

Технологія поетапного виховання лідерських якостей школярів повинна передбачити використання всіляких засобів і технологій, що забезпечують навчальну та іншу успішність школярів.

Школа має створювати умови для самовизначення й самореалізації, виховання найкращих якостей учнів. Наразі багато шкільних педагогів складають програми та курси, метою яких є підвищення рівня самосвідомості дитини, створення умов для її самореалізації й саморозвитку, виховання якостей особистості. Ці курси, як правило, проводяться в урочному режимі чи у форматі тренінгу. Вони є певною цікавою несподіванкою для дітей і вважаються актуальними та потрібними, на думку батьків.

Основним вимогами до організації додаткової освіти є:

- побудова системи додаткової освіти, що максимально враховує соціальне замовлення суб'єктів освітнього процесу – учнів, їх батьків, педагогів;
- використання в організації шкільної додаткової освіти маркетингового підходу;
- вивчення попиту батьків та учнів на освітні послуги;
- створення кафедри додаткової освіти;
- розроблення нормативної бази додаткової освіти, що включає положення про кафедру додаткової освіти, навчальний план, посадову інструкцію педагога, перелік документації педагога, програми додаткової освіти;
- впровадження інноваційних і авторських форм додаткової освіти;
- укладання договорів про творче співробітництво з установами мікрорайону та міста;
- створення при моніторинговому центрі сектора для відстеження впливу на учнів системи додаткової освіти, визначення найбільш ефективних факторів цього впливу.

Розглянемо, як відбувається процес виховання лідерських якостей учнів 1–11-х класів у системі додаткової освіти Донецького бізнес-ліцею.

У системі додаткової освіти вихованню лідерських якостей учнів 1–2-х класів сприяють імітаційні ігри, тренінги, ігрові заняття: “Як я себе уявляю?”, “Хто ви?”, “Самопізнання”, “Мої труднощі” тощо.

В основу вивчення предметів “Етичне виховання школяра”, “Пізнай себе” покладено розвиток творчої активності, формування культури особистості, прилучення до загальнолюдських, національних цінностей.

У системі додаткової освіти з учнями 3–4-х класів проводилися уроки “Пізнай себе”, “Основи етики”. Учні аналізували ситуації, що сприяли прояву лідерських якостей особистості в колективі. Допомогало осмисленню проблеми лідерства й проведення бесід “Кодекс честі лідера”, “Чи потрібно бути лідером?”. Ці бесіди мали не стільки інформативний, скільки рекомендаційний характер.

Система додаткової освіти, як найважливіша складова єдиного освітнього простору, допомагає дітям нагромадити досвід громадянської поведінки, сприяє їх духовному та творчому розвитку, соціалізації, створює необхідні умови для освоєння духовних і культурних цінностей.

Система додаткової освіти учнів середньої та старшої школи Донецького бізнес-ліцею передбачає інтеграцію модулів “Акме”, “Ейдос”.

“Акме” (від грец. акме – вершина, цвітуча пора) – вища точка, період розквіту особистості, найвищих її досягнень. Акме – це стан особистості на межі її можливостей у певний період розвитку, найвищий можливий рівень розвитку особистості учня в будь-який момент або період життя. Модуль “Акме” передбачає досягнення учнем особистісної вершини акме через уроки, факультативні заняття, заняття в Школі самовиховання, години спілкування, виховні заходи, традиційні й нетрадиційні шкільні та позашкільні свята, екскурсії тощо.

“Ейдос” (від грец. εἶδος – вид, вигляд, образ) – конкретна явленість абстрактного, у загальному значенні – спосіб організації та буття об’єкта. Ейдос – те, на що насправді спрямовані здібності людини; те справжнє, що дається в розумовому збагненні; те, що є відбитком знання, яке виходить у життя. Це найвища розумова абстракція, що дана конкретно, наочно й цілком самостійно, тобто рівняється сутності. Модуль “Ейдос” забезпечує здобуття учнями якісної загальної середньої освіти, формування в них життєвих компетенцій і наявності потреби вчитись упродовж життя.

Отже, в 5–9-х класах модуль “Акме” реалізується через упровадження таких предметів варіативної складової: “Основи творчої діяльності”, “Ораторське мистецтво”, “Психологія самовизнання”, а також психологічних тренінгів “Серед людей”, “Я асертивний”, “Формування спільних інтелектуальних здібностей”, “Креативність”, “Ефективне спілкування”, “Молодь вибирає конструктивний конфлікт”, “Позитивне виховання та впевнена поведінка”, “Ми – команда”. На класних годинах проводяться заняття в Школі самовиховання, які становлять самостійний навчальний предмет, що вивчається з 5 до 9-го класу. У ньому в систематизованому вигляді викладаються знання про людську особистість, відносини людей одне з од-

ним і суспільством, загальнолюдські цінності, культуру поведінки і життєдіяльності – багато про що, що необхідно людині, яка розвивається, але чого немає в навчальному плані та програмах масової школи. Курс поділений на розділи й охоплює всі основні компоненти процесу самовдосконалення: самопізнання (5-й клас); самовиховання (6-й клас); самоосвіта (7-й клас); самоствердження (8-й клас); самовизначення (9-й клас).

Модуль “Ейдос” реалізується через упровадження таких курсів за вибором: “Права людини”, “Твій друг комп’ютер”, “Шлях до вдосконалості”, “Студія кліпів та презентацій”, “Культура мовного спілкування”, “Ділове спілкування”, “Основи наукових досліджень”, “Комп’ютерна обробка інформації”, “Мультимедійні технології”, “Сліпий машинопис”.

У процесі експерименту з учнями 5–7-х класів набули популярності години відвертого спілкування “Я досяг бажаного”, “Хочу поділитися секретами”, “Як домогтися успіхів у навчанні”, “Розкажи мені про мене”, “Лист своєму “Я”, диспут “Чи важко бути лідером?” тощо.

З метою професійної орієнтації учнів, сприяння вибору ними напряму профільного навчання у 8–9-х класах здійснюється допрофільна підготовка. Формами реалізації допрофільної підготовки є: поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі; введення курсів за вибором, профільна орієнтація, інформаційна робота тощо. Поглиблене вивчення предметів, крім розширення та поглиблення змісту, сприяє формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність з використанням одержаних знань. Поглиблене вивчення здійснюється за модульним принципом – програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми. Курси за вибором покликані сприяти вибору учнями майбутнього профілю навчання.

Реалізація модуля “Акме” в старшій школі здійснюється в усіх напрямках навчально-виховного процесу. Заключна частина курсу Школи самовиховання передбачає різноманітну підготовку юнаків і дівчат до самостійного життя, початку самореалізації, виходу в складний сьогоденний соціум: саморегуляція (10-й клас); самореалізація (11-й клас). Педагоги перебувають у постійному творчому пошуку, розробляють класні години за тематикою “Школи самовиховання”.

Модуль “Ейдос” реалізується в організації профільних груп; профільного навчання за індивідуальними навчальними планами та програмами. Для учнів вводяться різноманітні курси за вибором: “Права людини”, “Основи наукових досліджень”, “Від слова до тексту”, “Сучасне діловодство”, “Імідж ділової людини”, “Ділова англійська мова”, “Офісні технології”, “Шлях ділової людини”, “Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху”, “Технологія досягнення професійного успіху”, “Проектна діяльність у професійному становленні старшокласників”.

Висновки. Отже, ми розглянули роль додаткової освіти, що сприяє розвитку лідерських якостей учнів, формуванню життєвих компетенцій

учнів. Перспективним залишається розгляд міжшкільного простору у вихованні лідерських якостей школярів загальноосвітньої школи.

Література

1. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма / [за заг. ред. І.Д. Бега] // Практика управління закладом освіти. – 2008. – № 2–5. – С. 7–26.
2. Пищулин Н.П. Маркетинговая деятельность в образовательных учреждениях / Н.П. Пищулин // Школьные технологии. – 2001. – № 2. – С. 3–23.
3. Поза межами можливого: школа якою вона є / [за ред. М. Мосієнко]. – К. : Шкільний світ, 2004. – 266 с.
4. Рожков М.И. Воспитание и дополнительное образование детей / М.И. Рожков. – М. : Владос, 1999. – 280 с.
5. Сбитнева В.Б. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении : дис. ... канд. пед. наук / В.Б. Сбитнева. – Ижевск, 2006. – 205 с.
6. Селевко Г.К. Самосовершенствование личности. Реализуй себя / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 2006. – 112 с.
7. Скачков А.В. Дополнительное образование как социально-педагогическая проблема : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.В. Скачков. – Ростов н/Д., 1996. – 24 с.
8. Социологический энциклопедический словарь на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / [под ред. Г.В. Осипова]. – М., 1988. – С. 159.
9. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников / Л.И. Уманский. – М. : Просвещение, 1980. – 160 с.
10. Харламов И.Ф. Педагогика : учеб. пособ. / И.Ф. Харламов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 1997. – 512 с.
11. Хьелл Л. Теории личности. (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.
12. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В.В. Ягоднікова. – О. : Піденно-український держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2005. – 190 с.

БЕСКОРСА О.С.

ВНУТРІШНІ Й ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Вивчення внутрішніх і зовнішніх факторів формування стилю навчальної діяльності є необхідним для створення умов у реальному педагогічному процесі, що дадуть змогу вплинути на формування та розвиток тих